

*Ігор Гирич
Мирослава Дядюк*

ЯРОСЛАВ ДАШКЕВИЧ: КІЛЬКА ШТРИХІВ ДО ПОРТРЕТА ІСТОРИКА*

13 грудня 2006 р. виповнилося 80 років від дня народження видатного українського вченого-історика Ярослава Романовича Дашкевича.

Ярослав Дашкевич є загально визнаним науковим авторитетом як в Україні, так і поза її межами, доктор історичних наук, професор. За його плечами величезний науковий доробок і нагромаджений життєвий досвід. В останні роки він активно працював у кількох академічних та освітніх установах. Я. Дашкевич — директор Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України та завідувач кафедри сходознавства у Львівському національному університеті ім. І. Франка, провідний науковий працівник Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України та був старшим науковим співробітником Інституту європейських досліджень НАНУ. Я. Дашкевич ось уже понад 60 років у науці, плідно працює в різних галузях гуманітаристики — історії, мовознавстві, тюркології, вірменознавстві, етнології, етносоціології, спеціальних історичних дисциплін, історії культури і політичної думки тощо.

Його перша робота вийшла¹ у 1946 р., коли йому було 20 років, і сьогодні загальний обсяг наукового доробку, базованого на архівних джерелах та матеріалах, налічує більше тисячі позицій — монографічних видань, документальних праць, наукових статей, рецензій, енциклопедичних гасел, популяризаторських та полемічних статей. Це свідчить про неабияку творчу активність автора і його невтомне бажання бачити Україну в колі розвинутих європейських країн.

Оптимістичні погляди та прогнози щодо перспектив розвитку української науки вчений робить, озираючись в далеке минуле

---

* Стаття була на стадії верстки, коли зі Львова надійшла сумна звістка, що 25 лютого цього року Я. Дашкевич помер.

України та її сучасний розвиток. Трагічні роки історії українського народу певною мірою відбилися і на його родині. Батько — Роман Дашкевич — генерал-хорунжий армії УНР, організатор національного руху, адвокат за фахом. Мати — національна героїня Олена Степанів — старшина Легіону УСС, науковець. Лише запізнавши і співвіднівши закладені ціннісні орієнтації у батьківському домі, можна дати відповідь на запитання, чому радянська дійсність не зуміла привабити його своєю облудною ідеологією. Національні ідеали, прищеплені батьком і матір'ю, були міцно за-своєні Ярославом Дашкевичем. Вони виробили в нього імунітет до радянської дійсності, яка засобами пропаганди й історіографії спотворювала історію України. Історик не пішов на компроміси з комуністичною владою, завжди займаючи сталу життєву позицію.

Я. Дашкевич навчався спершу у Львівському медичному інституті (Medizinische Fachkurse) (1944). У 1944–1949 рр. заочно, а згодом стаціонарно одержав освіту на філологічному факультеті Львівського державного університету ім. І. Франка за спеціальністю українська мова і література. Заочно навчався на економічному факультеті Нафтового інституту ім. І. Губкіна в Москві (1949). Навчальний процес поєднував з працею у Львівській науковій бібліотеці АН України. Спершу був бібліотекарем рукописного відділу, згодом старшим бібліотекарем та бібліографом Кабінету Івана Франка, виконував обов'язки завідувача бібліографічного відділу бібліотеки до 1949 р.² Зрештою, обрав фах історика. І наука стала основним змістом його життя.

Досвід батьків, причетність до славного минулого визвольних змагань українців поставили Ярослава Дашкевича та його родину в епіцентр ідеологічних випробувань та суворого контролю з боку радянських ідеологічних органів і спецслужб. Жертвою репресій стала його мати. Не оминули арешт, ув'язнення, спеціальні трудові табори і Ярослава Дашкевича. Спочатку Золочівська в'язниця, тоді табір у Караганді. За репресіями чергувалися роки безробіття, а згодом і активної наукової праці «у стіл». Він працює бібліографом відділу історії України Інституту суспільних наук Академії наук УРСР (1957–1966); старшим науковим співробітником, виконувачем обов'язків завідувача відділу Музею етнографії та художніх промислів АН УРСР (1967–1972); на-

чальником відділу допоміжних історичних дисциплін (1973) та старшим науковим співробітником (1974–1978) Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. Згодом про важкі роки Я. Дашкевич скаже: «Сім найкращих років молодості пішло на в'язниці й спецтабори — вони виховали мене громадянином. Хоча шістнадцять років забрало мені безробіття — саме вони, хоч як парадоксально, зробили мене вченим»³.

Він прагнув в будь-якій ситуації залишатися собою. Саме тоді, в умовах екстремального життя за комуністичного режиму, напрацьовано багатющий потенціал знань, який дозволив йому досягнути височенного рівня професійної зрілості. Я. Дашкевич став енциклопедистом найвищої проби, ерудитом і поліглотом, яких мало знає українська історична наука. «Наука, — влучно відзначила Марта Богачевська-Хомяк, — для українського вченого стала інтегральною частиною його життя, (...) у метушні абсурдного політичного устрою Дашкевич залишався науковцем, (...) поведився, писав, думав як науковець навіть — а може й особливо — тоді, коли не працював науковцем і коли його довіклля заперечувало його фах»⁴.

За радянських часів значна кількість праць автора (за нашими підрахунками більше ста) побачила світ під низкою криптонімів та псевдонімів, яких в арсеналі вченого було понад двадцять. Перебуваючи під пильним контролем каральних органів, активно вивчав архівні джерела та творив низку наукових праць в ділянках архівознавства, проблем використання історичних джерел, стану і методики дослідження адміністративних, судових і фінансових книг в Україні в XIII–XVIII ст., досліджень, присвячених українській культурі часів Київської Русі та Гетьманщини.

Його статті 1960–1970-х рр. були присвячені питанням української історіографії, спеціальних історичних дисциплін, зокрема: філігранології, дипломатики; проблемам досліджень з картографії України XIV–XVI ст.; історії преси і видавничої діяльності. Він писав масу історико-бібліографічних оглядів, укладав бібліографічні покажчики. Я. Дашкевич — автор низки історико-краєзнавчих робіт з історії міст і сіл України і передусім соціопографії. Він написав низку гасел для Шевченківської енциклопедії. У першому томі (1976) ним підготовлені статті

про С. Горностая, І. Кокорудза, І. Копача, М. Курганова, Ф. Левченка, О. Лісовського, В. Лукича, Д. Лукіяновича, А. Ляхоцького. В УРЕ Дашкевич подав гасла про О. Савицького. Серію його енциклопедичних статей подибуємо в «Українській літературній енциклопедії» та «Матеріалах до бібліографічного словника діячів української книги та бібліографії», зокрема гасла про Ю. Меженка та М. Кордубу (у співавторстві з О. Пріцаком).

Співпрацював Я. Дашкевич із «Словником польських скорочень» (Київ, 1959, 79 с.). Як сходознавець, історик написав низку статей про класиків української орієнталістики першої половини ХХ ст.: «А. П. Ковалівський як дослідник джерел з історії східних слов'ян та України» (1965), а також публікації про В. Й. Філоненка, Т. І. Груніна, Е. Слушкевича — польського вірменознавця.

Значної уваги Я. Дашкевич надавав проблемам вивчення та публікації східних джерел з історії України. Він висловив пропозицію друкувати корпус матеріалів зображень міст України XVI–XVIII ст. Коли працював у львівському архіві, то входив до складу упорядників збірників документів: «З історії революційного руху у Львові 1917–1939. Документи і матеріали» (1957); «Становище трудящих Львова 1917–1939. Документи і матеріали» (1961); «Хрестоматія з історії Української РСР. — Т. 2. 1861–1917. Посібник для вчителів» (1961) (готував розділи «Західноукраїнські землі під гнітом іноземних держав у другій половині XIX ст.» (с. 242–269), «Західноукраїнські землі на початку ХХ ст.» (с. 547–574)); «Тарас Шевченко. Документи і матеріали (1814–1963)»; «Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965»; «Леся Українка. Документи і матеріали 1871–1970» (1971), «Каталог колекції документів Київської археографічної комісії 1369–1899» (1971). Я. Дашкевич був відповідальним редактором збірника «Документи з історії України. Каталог пергаментних документів ЦДІА УРСР у Львові (1233–1799)» (1972); у збірнику «Украинско-армянские связи в XVIII веке» (1969, 165 с.) він виступив укладачем і автором передмови та коментарів. Робив бібліографічний покажчик «Закарпаття в українській етнографічній літературі XIX ст.» (1989, 57с.).

Праці й особистість Я. Дашкевича були чи не єдиними в тодішній українській історіографії, які не дозволяли українській історичній науці остаточно ізолюватися від Заходу. Сходознавчі

зацікавлення привели Дашкевича до контактів з вірменською культурою. Вони формувалися, як свідчить науковець, під впливом зацікавлень його матері та під час навчання у Львівському університеті. Досліджуючи зв'язки Вірменії й України в різних ділянках історії і культури, вчений налагодив культурний зв'язок між Україною та Вірменією, який тривав понад сорок років. Саме у Інституті історії Академії наук Вірменської РСР у Єревані 1963 р. за монографією «Вірменські колонії на Україні в джерелах та літературі XV–XIX ст.» Я. Дашкевич захистив кандидатську дисертацію. Він автор книг «Вірменські колонії на Україні в джерелах і літературі XV–XIX ст. Історіографічний нарис» (Єреван, 1962; рос. мовою), «Українсько-вірменські зв'язки у XVII ст. Збірник документів» (Київ, 1969, рос. мовою) та понад 120 статей на вірмено-українські теми. Ці статті друкувалися французькою й англійською мовами поза межами України та мало знані в українській історіографії. Шість років тому вийшла збірка вірменознавчих досліджень Я. Дашкевича іншими мовами, в якій вміщено 24 статті і 16 рецензій⁵. У 1998 р. Я. Дашкевич був нагороджений вірменським орденом св. Саака і св. Месропа.

У застійні радянські часи до Я. Дашкевича прийшло міжнародне визнання. Він увійшов до Міжнародної асоціації істориків паперу (ФРН, Швейцарія) (1974), 1986 р. став дійсним членом Географічного товариства СРСР (Московське відділення) та членом Російського палестинського товариства (Ленінградське відділення), від 1989 р. — членом Радянської соціологічної асоціації в Москві.

Попри заборони радянських каральних органів Я. Дашкевич спілкувався з науковцями української діаспори. У період хрущовської відлиги в Україні він опублікував огляд творів О. Прицака. Колеги-науковці робили неодноразові кроки для забезпечення Я. Дашкевича працею в Гарвардському інституті українських студій. Серйозні заходи здійснював у цьому напрямі Омелян Прицак. Після консультацій з останнім Роберт В. Томсон намагався організувати окрему кафедру українського книгознавства та бібліографії в самому Гарвардському університеті чи гарантувати посаду професора історії Вірменії для Я. Дашкевича. Інтенсивно допомагала у реалізації задуму Патрісія Кеннеді-

Грімстед, «використовуючи для цього ще й зв'язки по лінії роду Кеннеді». М. Богачевська-Хомяк під час «наук-обміну», навіть привозила запрошення. Була можливість працювати в Парижі на запрошення Александра Беннісена. «З усіх цих заходів, — писав Ярослав Романович — нічого не вийшло»⁶.

З боку тодішніх «функціонерів» існував пильний контроль за вченим. Вони не тільки стежили за його науковою діяльністю та всіляко їй перешкоджали, а й уважно переслуховували тексти передач зарубіжних радіостанцій. У квітні 1975 р. тодішній секретар Львівського обкому Компартії України В. Добрик «таємно» інформував ЦК КПУ про те, що у «текстах передач зарубіжних радіостанцій українською мовою» в числі осіб, які запрошуються на роботу до Гарвардського університету, називається прізвище Ярослава Дашкевича. Подаючи в інформації коротку характеристику вченого, він чітко сформулював його ставлення до діючого режиму: «Не займав чітких класових позицій в питаннях оцінки радянської дійсності, національної політики КПРС»⁷.

Відрікшись принада закордону, у нестатках та непризнанні історик власним життям демонстрував зразок нескорення тоталітарній системі. Під час урочистостей 20 травня 1994 р. в Києві лауреат престижної нагороди фундації Тетяни та Омеляна Антоновичів (за довголітню наукову працю, археографічні дослідження та за вагомий внесок у розвиток історико-політичної думки в Україні) Я. Дашкевич у своїй промові сказав:

«Був я поганим істориком, бо намагався писати й говорити правду — правду про Україну і українську націю — не лише чужинцям, а й власному народові. Всі розуміють, що так робити можуть лише погані й нерозважні історики, був я поганим істориком, ще й тому, що не був покірним і не намагався нікому служити, крім України і українського народу»⁸.

У першій половині 1990-х років, уже в умовах розбудови Української незалежної держави, громадянським обов'язком Дашкевича стало вирішення як теоретичних, так і практичних проблем розвитку української історіографії. Подальші наукові розробки самого автора повертали українському народові вкрадену у нього історичну пам'ять. Він долучився до реорганізації низки національних наукових і культурних установ: Наукового

товариства ім. Шевченка, Товариства «Просвіта» та ін. Учений активно включився у вироблення системи національних пріоритетів і цінностей, закликав до реабілітації національної історії.

Створюючи Львівське відділення Інституту української археології та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Я. Дашкевич набрав на роботу здібну молодь, яка тільки закінчила університетські студії. Він сприяв її самореалізації. Сьогодні цей львівський дослідницький осередок по праву називають школою Я. Дашкевича. До неї входять кандидати і доктори історичних наук Андрій Гречило, Мирон Капраль, Ярослав Федорук, Мирослава Дядюк, Галина Сварник, Ігор та Ірина Сकोчилиси, Надія Халак та ін.

Кадрова політика Ярослава Дашкевича, позбавлена директивного, адміністративно-командного стилю, відзначається тактовним координуванням наукових зацікавлень учнів. Вирішальну роль у прищепленні молоді інтересу до дослідницької наукової праці у край важкий з економічного боку період початку 1990-х років відіграв його авторитет і особистий приклад. Керівник відділення спільно започаткував серію проектів видання творів М. Грушевського та його учнів.

Отримавши можливість вільно говорити, Я. Дашкевич потрапив у стихію громадського життя. Він взяв на себе подвійний тягар — інформувати про минуле й заохочувати до врахування його уроків у сучасній політиці. Історик торкається проблем міжнаціональних стосунків в Україні, міжетнічних, етнорегіональних і етнополітичних суперечностей, виступає за оновлення освітньої системи, нейтралізацію соціально-психологічних установок та ідеологем, які культивувалися комуністичною системою.

Статті, у яких учений торкається важливих проблем культури, національного життя, громадянського суспільства, з'являються у різних виданнях Львова, Києва та інших міст. У центрі його уваги гострі питання сьогодення, передусім брак продуманої і послідовної культурно-освітньої політики Української держави. На перший план він висуває дослідницькі проблеми історії України, загальну модернізацію гуманітарних наук та вироблення напрямків їх подальшого розвитку. Саме цим питанням була присвячена докторська дисертація Я. Дашкевича, захищена в Інституті української археології НАН України 30 травня 1994 р.⁹

Я. Дашкевич постійно брав участь у діяльності наукових товариств. Він є дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові (з 1990 р. — керівник Сходознавчої комісії, з 1991 р. — член президії, голова історико-філософської секції), дійсний член Українського історичного товариства (1991) та член редакції журналу «Український історик», дійсний член УВАН (1994), президент Історичного товариства Нестора-літописця (1998). Рішенням Наукової Ради НТШ у Львові від 1 липня 1994 р. Ярослав Дашкевич за «особистий внесок у дослідження проблем історії України, видавничу та редакторську діяльність» нагороджений медаллю Михайла Грушевського¹⁰.

У 1990-і роки щороку з'являються десятки статей Я. Дашкевича з найрізноманітніших питань української історії та проблем її дослідження. Для прикладу назвемо лише найголовніші публікації ювіляра: «Репертуар української книжки — коли він буде?», «Українська бопланіана (Левассер де Боплан Г.)» (1990), «Василь Капніст — український політичний діяч» (1991), «Як нищили незнищенне» (про бібліотеку НТШ) (1991), «М. Грушевський — творець концепції української національної науки» (1991) та ін. Я. Дашкевич переймався розвитком історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України, виступав за відновлення історичної традиції української національної символіки. Він повертав Україні імена визначних діячів науки та культури, зокрема, М. Грушевського, М. Драгоманова, І. Крип'якевича, Ю. Меженка, І. Боршака, В. Липинського, Д. Донцова, Є. Коновальця та ін. Велике значення мали десять випусків збірника «Україна в минулому», що виходив у 1990-х рр., головним редактором якого був Я. Дашкевич (відповідальний редактор Я. Федорук).

До вісімдесятиріччя Я. Дашкевича його учні підготували 700-сторінковий том українознавчих праць історика під назвою «Постаті», де зібрано близько 50 його публікацій 80–90-х років ХХ ст. Невдовзі з'явилося його друге видання, а згодом планується і том тематичних статей.

Не дивлячись на поважний вік, Ярослав Романович Дашкевич продовжує плідно працювати на ниві історіографії, займається науково-організаційною та педагогічною роботою, виступає в засобах масової інформації з критичними роздумами

щодо проблем нинішнього стану науки і культури в Україні. Його неспокійний характер не терпить зупинок у пошуках все нових ділянок інтелектуального зростання української гуманітаристики.

---

¹ Словник псевдонімів, криптонімів, криптограм. (Спроба системи) // Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР. — Київ, 1946. — Ч. 1. — С. 26–50.

² Основні біографічні дані Я. Дашкевича тут і далі подаємо на основі авторизованого біобібліографічного довідника, який відбиває життєвий і творчий шлях вченого: Ярослав Романович Дашкевич. Біобібліографічний довідник. — Київ, 1993. — С. 84.; Хто є хто в Україні. — Київ, 2000. — С. 125.

³ Дашкевич Я. Правдива історія України буде написана // Фундація Омеляна і Тетяни Антоновичів. Штрихи до портрету Фундації. Виступи і лекції лавреатів нагород Антоновичів (1982–1998). — Київ; Вашингтон, 1999, — С. 121.

⁴ Богачевська-Хомяк М. Наука — невід’ємна частина його життя. В кн.: *Marra Mundi*. Збірник наукових праць на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди його 70-річчя. — Львів; Київ; Нью-Йорк, 1996. — С. 33–39.

⁵ Дашкевич Я. Україна і Вірменія / Видавництво П. Коць; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Львівське відділення; Інститут сходознавства ім. А. Кримського. — Львів; Нью-Йорк, 2001. — 760 с.

⁶ Ярослав Дашкевич згадує про це у статті: Омелян Пріцак. До 75-річчя з дня народження // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. Вип. другий 1995–1997. — Львів, 1999. — С. 177. та передмові до книжки «Україна і Вірменія» (с. X). Про вжиті заходи див.: М. Богачевська-Хомяк. Наука — невід’ємна частина його життя // *Marra Mundi*... — С. 37.

⁷ Державний архів Львівської області (ДАЛО). Д. 2.

⁸ Дашкевич Я. Правдива історія України... — С. 121–123.

⁹ Дашкевич Я. Стан і напрями джерелознавчих та історіографічних досліджень історії України (друга половина XIX — XX ст.). — / 07.00.09 — Історіографія, джерелознавство та методи історичного дослідження / Доповідь про друковані праці, подана на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — Київ, 1994. — 52 с.

¹⁰ Український історик. — 1994. — Ч. 1–4. — С. 346–347.